

הלה אתקין, תשע"ו

תגובות הקוראים לאירוניה במאמרי עמדה בעיתונות היומית המקוונת – בחינת עדויות

להערכת האירוניה ולדרכי התגובה כלפיה

עבודה שוות ערך לתזה כחלק מהדרישות להשלמות לקראת תואר שלישי

המחלקה לתרגום וחקר התרגום, אוניברסיטת בר אילן

עבודה זו נכתבה בהדרכתה של הפרופסור אלדעה ויצמן

תקציר

מחקר זה בחן כיצד הקוראים מעריכים בתגובותיהם את השימוש באירוניה במאמרי עמדה וכיצד הם מגיבים כלפיה. האירוניה נבחנה בסיטואציה טבעית באמצעות תגובותיהם של קוראים למאמרי עמדה שמראש זוהתה בהם אירוניה. הבחינה הסתמכה על פיתוח, הרחבה ותיקוף של סכמת קידוד שיצרה ויצמן (Weizman, 2012), שבאמצעותה מוינו תגובות קוראים לשני סוגים: האחד – מטההערות על אירוניה, המשקפות את זיהוי האירוניה ומטההערות אירוניות, והאחר – תגובות אירוניות. בכל אחת מקבוצות אלה יש גם קבוצות משנה. עוד נדונו במחקר זה מטההערות כלפי הכיול האירוני המבטאות את שיפוטיות הערכיים של בעלי התגובות כלפי אירוניה. למטההערות הללו ערך רב משתי סיבות: הן שימשו כלי מחקר לזיהוי המאמרים האירוניים ונושא המחקר, והן העניקו נגישות לשיפוטיות האינטואיטיביים והספונטניים של בעלי התגובות.

מטרות המחקר

במחקר זה נבחנו המגמות שהצביעה עליהן ויצמן (Weizman & Dori-Hacohen, submitted ; 2016), Weizman, 2012, 2015) באמצעות הרחבת הקורפוס ובאמצעות בחינה אמפירית. מטרות המחקר היו:

1. לבדוק את יחסם של בעלי התגובות לכיול האירוני במאמר כפי שהוא מתבטא בתגובות מטה-פרגמטיות.
2. לבחון את השערת ההדדיות, דהיינו, ההשערה (א) שהאירוניה במאמר נענית בתגובות אירוניות של הקוראים, (ב) שהם עושים שימוש באותה שכיחות ובאותו דפוס אירוני שנקט כותב המאמר.

שיטה

נאספו מאמרי עמדה ותגובות שנכתבו בעקבותיהם מן המהדורה הדיגיטלית של כל מהדורות סוף השבוע של העיתון הארץ בשנת תשע"ב. התגובות נדלו שנה לאחר פרסום המאמרים כדי לוודא שהתהליך התקשורתי הסתיים ומוצה, כלומר, יש להניח שלא נכתבו עוד תגובות למאמרים הנדונים לאחר האיסוף. מבין כל מאמרי העמדה שנדלו נבחרו 77 מאמרים שזוהתה בהם אירוניה, ו-37 מאמרים שלא נמצאו בהם אותות לאירוניה. הראשונים היוו את קבוצת המחקר והאחרונים את קבוצת הביקורת. באופן ספציפי, בקבוצת המחקר נכללו מאמרים שיש בהם מבעים המוקפים מרכאות אירוניות, שהן סימן קורטקסטואלי מוסכם, שעשוי לאתחל את פענוח האירוניה או לתמוך בו. הם זוהו עלידי התכנה Sketchengine ומוינו לקבוצת המחקר ולקבוצת הביקורת באופן ידני. התכנה איתרה גם מטההערות ישירות ועקיפות על הכיול האירוני של בעלי התגובות, על סמך חיפוש מילות מפתח שזוהו במחקר חלוץ באמצעות ניתוח ידני. מילות המפתח אפשרו לאתר את המאמרים, שכן היה אפשר באמצעותן לראות שבעלי התגובות זיהו את הכיול העקיף או את האירוניה שבמאמרים. המאמרים שהתכנה לא זיהתה בהם מרכאות ובתגובותיהן לא אותרו מילות מפתח, המצביעות על כיול אירוני או על כיול עקיף, נקראו כדי לוודא שאין בהם אותות לאירוניה ונאספו לקבוצת הביקורת. אם כן, המאמרים האירוניים אותרו באמצעות מרכאות במאמרים ומילות מפתח בתגובות. במאמרים שנאספו לקבוצת הביקורת לא נמצאו מרכאות, בתגובותיהם לא אותרו מילות מפתח ובקריאתם לא זוהתה אירוניה.

האירוניה במאמרים ובתגובות נותחה ניתוח שיח פרגמטי, המניח שמבע ייחשב אירוני, אם יש בו לפחות **אות** אחד לאירוניה (ויצמן, 2016; Weizman, 2008, 2011, 2012, 2015). ניתוח כזה רואה באירוניה מקרה של עקיפות, שבו משמעות הדובר המשתמעת חורגת ממשמעות המבע. הקשר חוץ-טקסטואלי ומטה-טקסטואלי, המשמש למפענח סימן שיש איהתאמה בין משמעות המבע למשמעות הדובר – מכונה **אות** (Dascal & Weizman, 1987; Weizman & Dascal, 1991).

המודל לפענוח מבעים עקיפים (Weizman & Dascal, 1991) שימש לניתוח מבעים אלה שכן הוא מודל אינטגרטיבי המאפשר לפרש את האירוניה באמצעות מגוון של אותות שונים. לפיכך, זוהו מבעים שהוקפו מרכאות ממאמרי העמדה ומכל תגובות הקוראים שנכתבו בעקבותיהם כאירוניים כאשר נמצא בהם לפחות אחד משלושת האותות שלהלן או שילוב ביניהם: (1) הפרה גלויה ומכוונת של כלל האיכות (Grice, 1975, 1978), או הפרה של הכללים האחרים שהגדיר גרייס במסגרת עקרון שיתוף הפעולה (Attardo, 1978, 1983; Colston, 2000; Leech, 1983; Sperber, 1984; Sperber & Wilson, 1981); (2) אזכור מהדהד (Wilson, 2006; Wilson & Sperber, 1992); (3) הפרה של כלל הכנות הפרגמטי (Haverkate, 1990).

המחקר מושתת על עירוב שיטות: מתודולוגיה כמותית ומתודולוגיה איכותנית. החלק הכמותי כולל חישובים של שכיחויותיהן והתפלגויותיהן של הקטגוריות השונות ושל מתאמים בין סוגי התגובות וסוגי המאמרים. החלק האיכותני כולל סדרה של חקרי מקרה, שבהם נחקרו התגובות על-פי תאוריות מתחום הפרגמטיקה באופן ליניארי ורקורסיבי כאחד. הממצאים משתי המתודולוגיות הוצגו, הושו וועל בסיסן ניתן מענה לשאלות המחקר והשערותיו.

שאלות המחקר

לצורך בחינת הערכתה של האירוניה ולדרכי התגובה אליה, הוצבו במוקד המחקר שתי שאלות מרכזיות: **השאלה הראשונה** התמקדה בהערכתה של האירוניה – כלומר כיצד הקוראים מעריכים את האירוניה, האם העקיפות האירונית מפחיתה את האיום הטמון בביקורת או מעצימה אותו? **השאלה השנייה** נדרשה להשערת ההדדיות, כלומר, האם ובאיזו מידה האירוניה במאמר נענית בתגובות של הקוראים בשימוש באותו דפוס אירוני שנקט כותב המאמר?

השערות המחקר

1. **בעלי התגובות יעריכו אירוניה כמבע שלילי, לעומתי ופוגעני** (Weizman, 2008, 2012, 2015).

2. **השערת ההדדיות**: ככל שהמבעים האירוניים במאמרי העמדה יהיו רבים וחריפים יותר, כך יהיה שיעור המבעים האירוניים בתגובות גבוה יותר וייעשה שימוש בדפוס אירוניה הדומים לדפוסיה במאמר המאתחל.

ממצאים מרכזיים שאלה 1

א. במטה-הערות מספרן של ההערכות השליליות כלפי אירוניה ($F=92$) גבוה פי 1.4 מן ההערכות החיוביות ($F=38$) (לעומתית, תוקפנית).

ב. במטה־הערות נמצא מתאם מובהק, חיובי ומתון ($\rho = .48, p \leq .000$) בין ההערכות השליליות לאירוניה לבין שכיחותן של תגובות אירוניות המופנות לגופו של הטוען (E2a - אד הומינס 1, פוגענית, נוטה לפגוע ולהעליב).

שני ממצאים אלה מאששים את השערת המחקר הראשונה, שלפיה האירוניה נחוות כפוגענית ולעומתית: בהערות מטה־פרגמטיות, הפניית הביקורת העקיפה כלפי בעל האירוניה נוסחה בלשון שלילית, פוגענית ולעומתית. בקורפוס נמצאו תגובות אירוניות המכוונות לגופו של טוען ולא לגופו של טיעון – דהיינו תגובות אד הומינס. בקרב קבוצה זו זוהו תגובות אירוניות שכוונו כלפי הכותב בלי כל קשר לתוכן דבריו. הן כוונו כלפי תכונות אישיות פסולות בעיני הכותבים. הוספת האירוניה להפניית הביקורת לגופו של טוען מעצימה את מידת האתגור שבתגובות יותר מאשר בחלופה הישירה כיוון שאופייה הפוגעני של האירוניה מוסיף על הערעור המכוון כלפי האתוס המקצועי של בעל הטור, ואינו מאפשר מרחב לתגובה (ויצמן, Weizman & Dori-Hacohen, submitted; 2016).

ג. הממצאים הכמותיים והאיכותניים מראים שהאירוניה במאמר המתחל מוערכת כבלתי רצויה. בעלי התגובות נימקו את סלידתם ממנה במונחים של יחסים בין־אישיים: פגיעה בדימוי הציבורי של הקוראים ושל אחרים, בהפרה של מוסכמות חברתיות: בלתי ראויה, חותרת תחת ערך האמת ואף בהכבדה על הקריאות. ממצא זה מחזק את ההשערה כי הכיול האירוני נתפס כשלילי בעיני בעלי התגובות כיוון שהוא מאיים על הדימוי הציבורי הן של הקוראים, הן של הכותבים הן של קרבנותיו.

ד. במטה־הערות נמצאה גם הערכה חיובית כלפי האירוניה שבמאמר שהצביעה על השנינות, ההומור והתחכום שבמבעים האירוניים. ממצא זה מצביע על זיהוי הכיול האירוני, אך אינו תומך בהשערה שהאירוניה נתפסת בהכרח שלילית, לעומתית ופוגענית. יש לציין ששיעורן היה נמוך הרבה יותר משיעורן של ההערות המטה־פרגמטיות לשלילה. מבין 130 התגובות בקורפוס 92 (70%) העריכו את האירוניה לשלילה ו-38 (30%) העריכו את האירוניה לחיוב (ראו תרשים 1).

ה. ככל שנמצאו יותר מטה־הערות כלפי הכיול האירוני או כלפי הכיול העקיף בתגובות למאמרים עם ובלי אירוניה, כך נכתבו פחות תגובות אירוניות כלפי תוכן המאמר, אך יותר תגובות אירוניות לגופו של הטוען: מטה־הערות על הכיול האירוני ($r = .20; p < .05$) ומטה־הערות על הכיול העקיף ($r = .37; p < .001$). ממצא זה מצביע על כך שהאירוניה שבמאמר נחוותה שלילית, פוגענית ולעומתית, ולכן בתגובה אליה כוונה האירוניה לגופו של טוען, והשיבה בפוגענות.

ממצאים מרכזיים שאלה 2

א. למאמרים האירוניים שבקבוצת המחקר נכתבו יותר תגובות אירוניות (ובכלל – תגובות רבות יותר) ($p < .000$).

ב. הקטגוריות שבהן נמצאו תגובות אירוניות רבות, לגופו של טוען (אד הומינס 1) ולגופו של טיעון (אד רָם), מבחינות בין מאמרים שלא זוהתה בהם אירוניה (קבוצת הביקורת) לבין מאמרים שזוהתה בהם אירוניה (קבוצת המחקר) באופן מובהק. אד הומינס 1 ($Md=4.5$), קטגוריה C – אד רָם ($Md=4$). עם זאת, נכתבו תגובות אירוניות גם בעקבות מאמרים שלא זוהתה בהם אירוניה (קבוצת הביקורת), אם כי בשיעור נמוך הרבה יותר. ממצא זה מאשש את השערת ההדדיות,

שלפיה אירוניה במאמר נענית בשכיחות ובדפוס דומה של אירוניה בתגוביות. מבחינה מתודולוגית נובע מממצא זה שלשם אפיון מאמר כאירוני נדרש ניתוח טקסטואלי משלים של האותות לאירוניה במאמרים ובתגוביות.

ג. במאמרים שבהם זוהתה אירוניה (קבוצת המחקר), הופיעו תגוביות אירוניות כלפי תוכן המאמר – אך גם, תוך שימוש באותות דומים לאירוניה. אולם במקרים מסוימים, כגון עיסוק בדמות או בקבוצה חברתית המעוררים דחייה בקרב בעלי התגוביות, לא היה אפשר לקבוע בוודאות שהאירוניה שבתגוביות מחזקת את השערת ההדדיות. זאת כיוון שבמאמרים שונים שנכתבו על אודות נושאים אלה נכתבו תגוביות דומות.

מסקנות

מן הממצאים עולה שבעלי התגוביות חווים בדרך כלל את האירוניה כשלילית, לעומתית ופוגענית. השערת ההדדיות אומתה, ונמצא כי בעיקר במקרים של תמיכה בעמדת הכותב, בעלי התגוביות נוטים לאמץ את אסטרטגיות האתגור של כותבי הטורים. עם זאת, במקרים של הבעת סלידה מדמות מסוימת או מקבוצה חברתית מודרת זוהה שימוש מרובה באירוניה כלפי מושאיה, בלי קשר לאירוניה שבמאמר המאתחל. במקרים אלה נעשה שימוש בעיקר בהדהוד מאזכר כאות לאירוניה ופחות באותות האחרים.